

ప్రాణాగ్నిహోత్రోపనిషత్తు

- డా. కొండూరి తిరువేంగళ రాఘవన్

ఉపోద్ఘాతము :

ఈ ఉపనిషత్తు కృష్ణయజుర్వేద సంప్రదాయానికి సంబంధించినది. ఈ ఉపనిషత్తు యొక్క ప్రాథమిక ఉద్దేశ్యం మనస్సు యొక్క శుద్ధి, దీని ద్వారా బ్రహ్మజ్ఞానం సులభంగా లభిస్తుంది. ఈ ఉపనిషత్తులో, మొదటగా శరీరయజ్ఞం మరియు దాని ఫలితం గురించి స్పష్టీకరిస్తూ సాంఖ్య వంటి తత్వాల జ్ఞానం లేకుండా నివృత్తి-మోక్ష ప్రాప్తి సాధ్యమేనని వివరించబడింది. ఆ తర్వాత బాహ్య ప్రాణాగ్నిహోత్ర వినియోగం గురించి వివరించబడింది. ఆ తరువాత, శరీరాగ్ని దర్శనం అనే అదనపు బ్రహ్మ విద్య యొక్క స్వరూపం వివరించబడింది.

శరీరాగ్ని విద్య ద్వారా శరీరయజ్ఞానిరూపణ, తదుపరి క్రమంలో వివరించబడినది. చివరగా ఈ ప్రాణాగ్నిహోత్రవిద్యను అధ్యయనం చేయడం యొక్క ప్రాముఖ్యతను వివరిస్తూ, ఈ ఉపనిషత్తుని చదివినవారు ఒకే జన్మలో మనస్సుయొక్క శుద్ధిని, దాని పరిణామ వికాసాన్ని మరియు మోక్షాన్ని పొందుతాడని చెప్పబడింది. దీనితో ఉపనిషత్తు పూర్తవుతుంది.

స్వస్తి

ప్రాణాగ్నిహోత్రోపనిషత్

శ్లో. శరీరయజ్ఞసంశుద్ధచిత్తసంజాతబోధతః ।

మునయో యత్పదం యాంతి తద్రామపదమాశ్రయే ॥

ఓం సహ నావవతు । సహ నౌ భునక్తు । సహ వీర్యం కరవావహై ।

తేజస్వినావధీతమస్తు మా విద్విషావహై ॥

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

అథ ప్రాణాగ్నిహోత్రోపనిషత్ ప్రారంభః

హరిః ఓం

అథాతః సర్వోపనిషత్సారం సంసారజ్ఞానాతీతమంత్రసూక్తం
శారీరయజ్ఞం వ్యాఖ్యాస్యామః । యస్మిన్నేవ పురుషః శరీరే
వినాప్యగ్నిహోత్రేణ వినాపి సాంఖ్యయోగేన సంసారవిముక్తిర్భవతీతి ।
స్వేన విధినాన్నం భూమౌ నిక్షిప్య యా ఓషధీః సోమరాజ్ఞీరితి
తిస్సభిరన్నపత ఇతి ద్వాభ్యామనుమంత్రయతే ।
యా ఓషధయః సోమరాజ్ఞీర్భహ్నిః శతవిచక్షణాః ।
బృహస్పతిప్రసూతాస్తా నో ముంచత్వంహసః ॥

॥ 1 ॥

యాః ఫలినీర్యా అఫలా అపుష్పా యాశ్చ పుష్పిణీః ।
బృహస్పతిప్రసూతాస్తా నో ముంచత్వంహసః ॥

॥ 2 ॥

జీవలా నఘారిషాం మాతే బధ్నామోషధిం ।
యాతయాయురుపాహరాదప రక్షాంసి చాతయాత్ ॥

॥ 3 ॥

అన్నపతేఽన్నస్య నో ధేహ్యనమీవస్య శుష్మిణః ।
ప్రప్రదాతారం తారిష ఊర్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పదే ॥

॥ 4 ॥

యదన్నమగ్నిర్భహుధా విరాద్ధి రుద్రైః ప్రజగ్ధం యది వా పిశాచైః ।
 సర్వం తదీశానో అభయం కృణోతు శివమీశానాయ స్వాహా ॥ 5 ॥

అంతశ్చరసి భూతేషు గుహాయాం విశ్వతోముఖః । త్వం యజ్ఞస్త్వం
 బ్రహ్మో త్వం రుద్రస్త్వం విష్ణుస్త్వం వషట్కార ఆపో జ్యోతీ రసోఽమృతం
 బ్రహ్మ భూర్భువః సువరో నమః । ఆపః పునంతు పృథివీం పృథివీ
 పూతా పునాతు మాం । పునంతు బ్రహ్మణస్పతిర్భ్రహ్మపూతా పునాతు మాం ।
 యదుచ్ఛిష్టమభోజ్యం యద్వా దుశ్చరితం మమ । సర్వం పునంతు
 తం హ్యోపోఽసతాం చ ప్రతిగ్రహం । అమృతమస్యమృతోపస్తరణమస్యమృతం
 ప్రాణే జుహోమ్యమాశిష్యాంతోఽసి । ప్రాణాయ స్వాహా । అపానాయ స్వాహా ।
 వ్యానాయ స్వాహా । ఉదానాయ స్వాహా । సమానాయ స్వాహా ।
 ఇతి కనిష్ఠికాంగుల్యాంగుష్ఠేన చ ప్రాణే జుహోమి । అనామికయాపానే ।
 మధ్యమయా వ్యానే । సర్వాభిరుదానే । ప్రదేశిన్యా సమానే ।
 తూష్ణీమేకామేకఋషౌ జుహోతి । ద్వే ఆహవనీయే । ఏకాం దక్షిణాగ్నౌ ।
 ఏకాం గార్హపత్యే । ఏకాం సర్వప్రాయశ్చిత్తీయే ॥

అథాపిధానమస్యమృతత్వాయోపస్పృశ్య పునరాదాయ పునరుపస్పృశేత్ ।
 స తే ప్రాణా వాఽఽపో గృహీత్వా హృదయమన్వాలభ్య జపేత్ ।

ప్రాణోఽగ్నిః పరమాత్మా పంచవాయుభిరావృతః ।
 అభయం సర్వభూతేభ్యో న భవేదహం కదాచనేతి ॥ 1 ॥

ఇతి ప్రథమః ఖండః

విశ్వోఽసి వైశ్వానరో విశ్వరూపం త్వయా ధార్యతే జాయమానం ।
 విశ్వం త్వాహుతయః సర్వా యత్ర బ్రహ్మోఽమృతోఽసి ।
 మహానవోఽయం పురుషో యోఽఙ్గష్టాగ్రే ప్రతిష్ఠితః ।
 తమద్భిః పతిషించామి సోఽస్యాంతే అమృతాయామృతయోనావిత్యేష

ఏవాత్మా ధ్యాయేతాగ్నిహోత్రం జోహోమీతి సర్వేషామేవ సూనుర్భవతి ।
 అథ యజ్ఞపరివృతా ఆహుతీర్హోమయతి । స్వేశరీరే యజ్ఞం
 పరివర్తయామీతి । చత్వారోఽగ్నయస్తే కింనామధేయాః ।
 తత్రసూర్యోఽగ్నిర్నామ సూర్యమండలాకృతిః సహస్రరశ్మిపరివృత
 ఏకఋషిర్భూత్వా మూర్ధ్ని తిష్ఠతి యస్మాదుక్తః దర్శనాగ్నిర్నామ
 చతురాకృతిరాహవనీయో భూత్వా ముఖే తిష్ఠతి । శారీరోగ్నిర్నామ
 జరాప్రణుదా హవిరవస్కుందతి । అర్ధచంద్రాకృతిర్దక్షిణాగ్నిర్భూత్వా
 హృదయే తిష్ఠతి తత్ర । కోష్ఠాగ్నిర్నామాశితపీతలీడఖాదితాని సమ్యగ్వ్యష్ట్యాం
 శ్రవయిత్వా గార్హపత్యో భూత్వా నాభ్యాం తిష్ఠతి । ప్రాయశ్చిత్తయస్త్వధస్తాత్తిర్యక్
 తిస్రో హిమాంశుప్రభాభిః ప్రజననకర్మా ॥

ఇతి ద్వితీయః ఖండః

అస్య శారీరయజ్ఞస్య యూపరశనాశోభితస్య కో యజమానః ।
 కా పత్నీ । కే ఋత్విజః । కే సదస్యాః । కాని యజ్ఞపాత్రాణి ।
 కాని హవీంషి । కా వేదిః । కోత్తరవేదిః । కో ద్రోణకలశః । కో రథః ।
 కః పశుః । కోఽధ్వర్యుః । కో హోతా । కో బ్రాహ్మణాచ్ఛంసీ ।
 కః ప్రతిప్రస్థాతా । కః ప్రస్తోతా । కో మైత్రావరుణః । క ఉద్గాతా ।
 కా ధారాపోతా । కే దర్భాః । కః స్రువః । కాజ్యస్థాలీ । కావాఘారౌ ।
 కావాజ్యభాగౌ । కే ప్ర యాజాః । కే అనుయాజాః । కేడా । కః సూక్తవాకః ।
 కః శంయు వ్యాకః । కాఽహింసా । కే పత్నీసంయాజాః । కో యూపః ।
 కా రశనా । కా ఇష్టయః । కా దక్షిణా । కిమవభృథమితి ॥

ఇతి తృతీయః ఖండః

అస్య శారీరయజ్ఞస్య యూపరశనాశోభితస్యాత్మా యజమానః ।
 బుద్ధిః పత్నీ । వేదా మహర్షిజః । అహంకారోఽధ్వర్యుః । చిత్తం
 హోతా । ప్రాణో బ్రాహ్మణాచ్ఛంసీ । అపానః ప్రతిప్రస్థాతా । వ్యానః
 ప్రస్తోతా । సమానో మైత్రవరుణః । ఉదాన ఉద్గాతా శరీరం వేదిః ।
 నాసికోత్తరవేదిః । మూర్ధా ద్రోణకలశః । పాదో రథః । దక్షిణహస్తః
 స్రువః । సవ్యహస్త ఆజ్యస్థాలీ । శ్రోత్రే ఆఘారౌ । చక్షుషీ ఆజ్యభాగౌ ।
 గ్రీవా ధారాపోతా । తన్మాత్రాణి సదస్యాః । మహాభూతాని ప్రయాజాః ।
 భూతా న్యనుయాజాః । జిహ్వేదా । దంతోఽష్టే సూక్తవాకః । తాలుః
 శంయువాకః । స్పృతిర్దయా క్షాంతిరహింసా పత్నీసంయాజాః ।
 ఓంకారో యూపః । ఆశా రశనా । మనో రథః । కామః పశుః । కేశా
 దర్భాః । బుద్ధీంద్రియాణి యజ్ఞపాత్రాణి । కర్మేంద్రియాణి హవీంషి ।
 అహింసా ఇష్టయః । త్యాగో దక్షిణా । అవభృథం మరణాత్ ।
 సర్వాహ్యస్మిందేవతాః శరీరేఽధిసమాహితాః । వారాణస్యాం మృతో
 వాపి ఇదం వా బ్రహ్మ యః పఠేత్ । ఏకేన జన్మనా జంతుర్మోక్షం
 చ ప్రాప్నుయాదితి మోక్షం చ ప్రాప్నుయాదిత్యుపనిషత్ ॥

ఓం సహ నావవతు । సహ నౌ భునక్తు । సహ వీర్యం కరవావహై ।
 తేజస్వినావధీతమస్తు మా విద్విషావహై ॥

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

ఇతి ప్రాణాగ్నిహోత్రోపనిషత్సమాప్తః